

TÂRGOVIȘTEA – PRIMUL CENTRU TIPOGRAFIC ROMÂNESC

Dumitra Bulei

Târgoviștea - vechea cetate de scaun a Țării Românești, începând cu domnia lui Mircea cel Bătrân și prelungindu-se până la 1714, în epoca lui Constantin Brâncoveanu, a constituit un factor de iradiere a culturii și civilizației noastre scrise, de mai multe ori seculare.

Aici, la Târgoviște, a văzut lumina tiparului prima carte tipărită de ieromonahul muntenegrean Macarie, venit de la Cetinje în timpul domniei lui Radu cel Mare (1495 – 1508). Orașul Târgoviște, la începutul sec. al XVI-lea, a cunoscut o accentuată dezvoltare a vieții social-economice și culturale, a vieții de curte, cu toate actele ce le însoțeau, a creat un climat favorabil preocupărilor culturale. Cunoașterea scrierii, a unei redactări clare în documente, acte domnești, hotărâri bisericești ca forme pe care le ia scrisul, au pregătit arta literară de mai târziu. Radu cel Mare și Neagoe Basarab au întărit poziția culturală a orașului¹, accentuată, mai apoi, în secolul al XVII – lea, în timpul domniilor de strălucire spirituală a lui Matei Basarab, Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu. În apropiere de cetatea de scaun, domnul Țării Românești, Radu cel Mare, a ridicat o măreață ctitorie, Mănăstirea Dealu, “cu cupole acoperite cu mozaic și ziduri de piatră ornate cu marmură”², care a devenit primul centru al tiparului din spațiul cultural românesc. Imprimarea *Liturghierului* slavon, început în timpul domniei lui, reprezintă o parte din proiectele culturale, cu urmări deosebit de importante în deceniile imediat următoare.

Însemnătatea primei cărți tipărite de ieromonahul Macarie, *Liturghierul* în limba slavonă, rezidă și în faptul că ea oferă, pentru întâia oară la noi, forma tipărită a slujbelor liturgice. Urmează la doi ani o altă carte slavonă, *Octoihul* macarian, iar, după alți doi ani, în 1512, se tipărește *Evangheliarul*, tot în limba slavonă³. Cele trei prime tipărituri dau o strălucire deosebită reședinței domnești, conferind acesteia meritul primului centru tipografic românesc.

În următoarea perioadă a tiparului târgoviștean (1545 – 1547), călugărul Moisi și Dimitrie Liubavici (nepotul lui Bojidar Vukovici), refugiați la Târgoviște au tipărit un *Molitvenic* slavon, în 1545, cu indicația locului de imprimare: „în cetatea de scaun Târgoviște”, cu matricele lui Dimitrie Liubavici⁴; un *Apostol* slavon, terminat la 11 martie, 1547, tot „în capitala Târgoviște”. O carte cu același titlu a fost imprimată și pentru Moldova din porunca domnitorului: „Io[an] Iliășco voievod și mama lui, binecinstitoarea doamna Elena despotarița și fiii ei, Io[an] Ștefan voievod, Io[an] Constantin voievod, fiii răposatului Petru voievod [Rareș] și lui fie-i veșnica pomenire”⁵. Meșteșugul tipăritului a fost transmis unor ucenici,

amintiți în *Apostolul* slavon din 1547 (Petru și Oprea)⁶. Această tipăritură reprezintă prima comandă tipografică de carte – cunoscută până acum – transmisă din Suceava, pentru Țara Românească, la Târgoviște. Dar, I. Bogdan și N. Hodoș în *Bibliografia românească veche*, vol.I, (6₁), p.513, menționează și un *Evangheliar* slavon, tipărit, probabil tot la Târgoviște, din ordinul lui Iliășco voievod al Moldovei în oficina Liubavici⁷.

Prin activitatea tipografică a lui Coresi, „cel care a contribuit prin opera sa de editare a principalelor cărți de cult și de învățătură în limba română, la formarea limbii române literare”⁸, Târgoviștea intră într-o nouă etapă de dezvoltare culturală. Se presupune că atelierul său tipografic ar fi fost așezat tot la Mănăstirea Dealu, reorganizat din rămășițele tipografice ale predecesorului său Dimitrie Liubavici. (cf. Dan Simonescu, Victor Petrescu, *Târgoviștea, vechi centru tipografic românesc*, p.24). Diaconul Coresi „ot Târgoviște”, cum însuși spune în epilogul *Evangheliarului* românesc (Brașov, 1561 - 1562), a plecat după iunie 1556 la Brașov, probabil după ce terminase de pregătit imprimarea *Triodului - Penticostar*, apărut în 1558, (decorat cu 11 gravuri în lemn, formând un ciclu, reprezentând scene din viața și patimile Mântuitorului)⁹.

De la 1558, data apariției *Triodului Penticostar*, până în anii 1635, activitatea editorial tipografică a stagnat la Târgoviște.

Domnia lui Matei Basarab (1632 – 1654) constituie „epoca de aur” în dezvoltarea orașului. Alături de tipografia domnească de la Mănăstirea Dealu se afirmă și tipografia de la Mitropolie¹⁰. Imprimarea cărților în limba română a fost încurajată de domnitori și de mitropolitul țării, Ștefan. Udriște Năsturel și sora sa Elina, soția lui Matei Basarab, au sprijinit tipărirea unor cărți în limba slavonă, difuzate și în spațiul balcanic de rit ortodox. Postelnicul Constantin Cantacuzino a fost inițiatorul și protectorul învățământului umanist de tip occidental greco-latin¹¹. În această perioadă atelierul tipografic de la Govora a fost mutat la Târgoviște. Tipărirea *Evangheliei învățătoare*, începută în 1642 la Govora, va fi întreruptă și continuată la Mănăstirea Dealu (1644). Tot de la Govora au venit la Târgoviște și alți meșteri tipografi ca: Proca Stanciovi (1644) sau Stanciulovici (1647), Radu Staicovici, Tudor Dimitrievici sârbul, Stănilă feciorul, Ivanul Simei ot Mala oca (1644)¹². De la Câmpulung a venit la Târgoviște și Meletie Macedoneanul, care lucrase anterior la tipografia din acest oraș (1635)¹³ și în cea de la Govora (1642)¹⁴.

În toată această perioadă de înflorire tipografică au apărut următoarele cărți: *Răspunsurile Mitropolitului Varlaam la Catehismului calvinesc*, carte întocmită de Varlaam, mitropolitul Moldovei, prima și singura lucrare originală polemică din literatura noastră veche¹⁵ (Iași¹⁶ - Mănăstirea Dealu, 1645¹⁷); *Liturghier (Slujebnic)* slavon, tipărit de arhimandritul Ioan (Mănăstirea Dealu 1646)¹⁸; *Slujebnic* slavon tipărit de Procop Stanciovi și Radu Stoicovici (Târgoviște – 1646)¹⁹; *Imitația lui Christos*, de Thomas a Kempis, în slavonă, tradusă de Udriște Năsturel și tipărită la Mănăstirea Dealu, 1647²⁰; *Triod Penticostar* slavon (Târgoviște, 1649)²¹; *Pogribania preoților*, în slavonă și română (Târgoviște, 1650)²²; *Mystirio* sau *Sacrament*, în slavonă și română, tipărit

la Mitropolia Târgoviște, 1651)²³; *Târnosania bisericii*, în slavonă și română (Târgoviște, 1652)²⁴.

Începând cu 1650 tipografia domnească de la Dealu este mutată la Mitropolia Târgoviște, la finalizarea lucrărilor de refacere a celebrului edificiu, aici tipărindu-se una din cărțile de referință din domeniul literaturii române vechi, *Îndreptarea legii*, în 1652²⁵. După acest an nu mai întâlnim cărți tipărite aici timp de cinci decenii, până când, în 1708, prin grija mitropolitului Antim Ivireanul, va fi instalată, pe lângă Mitropolia Târgoviște, o nouă tipografie, mai bogată decât cea din timpul lui Matei Basarab, având secție de limba greacă și română. Între meșterii tipografi recunoscuți, consacrați în epocă, se numără Mitrofan Gregoras, Gheorghe Radovici și ieromonahul Filothei (1709 - 1715).

Târgoviștea, ca prim centru tipografic și cultural activ pentru țară și chiar pentru Răsăritul ortodox, a jucat un rol de seamă în evoluția culturii și literaturii noastre naționale. Cărțile tipărite în cetatea de scaun a țării au circulat în toate provinciile românești, de sub teascurile târgoviștene apărând și exemplare de carte comandate de domni moldoveni.

NOTE

1. Vezi G. Mihăilă, Dan Zamfirescu, *Literatura română veche*, vol. I, București, Editura Tineretului, 1969, p. 6 – 9
2. Vezi Dan Simonescu, Victor Petrescu, *Târgoviștea, vechi centru tipografic românesc*, Târgoviște, 1972, p. 5
3. I. Bianu, N. Hodoș, San Simonescu, *Bibliografia românească veche*, București, 1903 – 1944; I, (1, 2, 3), p 1-21
4. B.R.V., I, (6), p.23,513
5. Ibidem, (8), p. 31, 515; (7), p.29,514
6. Ibidem (6), p. 2, 513; vezi Dan Simonescu, Victor Petrescu, *Târgoviștea ...*, p. 21
7. B.R.V., I, (6₁), p.513; vezi Alexandru Mareș, *O ipoteză care nu se confirmă: tipărirea primelor cărți la Târgoviște* (extras din “Studii și cercetări lingvistice”, XIX, 1968, nr.1, p. 53, nota 7)
8. Elena Dima, Gheorghe Buluță, Simona Ceaușu, *Carte românească veche în bibliotecile documentare ale Arhivelor Statului - catalog*. București, 1985, p. 9; vezi Gheorghe Mihăilă, *Studii de cultură și literatură română în secolele al XV-lea – al XVIII-lea*, București, Editura Roza Vânturilor, 1999, p. 298 – 303; B.R.V., I, (9), p. 31, 516; vezi și Ion Gheție, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, București, Editura Academiei, 1974, p. 110, 172, 182.
9. B.R.V., I, (9), p. 31, 516
10. Dan Simonescu, Victor Petrescu, *Târgoviștea...*, p.26
11. Victor Papacostea, *Originile învățământului superior în Țara Românească*, în “Studii – Revistă de istorie”, XIV, 1961, nr. 5, p. 1139-1167)
12. B.R.V., I, (46), p.144-147
13. Ibidem (35), p.103, 529, 532
14. Ibidem (42), p. 120 – 123
15. Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, Editura Științifică, 1968, p.69

16. B.R.V., I, (48), p.150-151
17. *Istoria literaturii române*, București, Editura Academiei, vol. I, p.359; Virgil Cândea, *L'humanisme d'Udriște Năsturel et l'agonie des lettres slavonnes en Valachie*, în "Revue des études sud-est européennes", VI (1968), nr.2, p.239-287; Dan Horia Mazilu, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, București, Editura Minerva, 1976, p.158- 159
18. B.R.V., I, (49), p.152
19. Ibidem (51), p. 158
20. Ibidem (52), p. 158
21. Ibidem (55), p. 171-175
22. Ibidem (57), p. 175-177
23. Ibidem (59), p. 178-183
24. Ibidem (62), p. 204-206
25. Ibidem (61), p. 190-203